

FOL

AKLIN İŞLEVI

FOL® 41

© MAK GRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.
SERTİFİKA NO: 44396

FELSEFE 41

ALFRED NORTH WHITEHEAD KİTAPLIĞI 03

AKLIN İŞLEVİ

ALFRED NORTH WHITEHEAD

ÇEVİREN: KEVSER ÇELİK

ÖZGÜN ADI: *THE FUNCTION OF REASON*

EDİSYON: PRINCETON UNIVERSITY PRESS, PRINCETON 1929

YAYINA HAZIRLAYAN: EBUBEKİR DEMİR

REDAKSİYON: MAK GRUP REDAKSİYON EKİBİ

GÖRSEL YÖNETMEN: NURULLAH ÖZBAY

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA: TAVOOS

ISBN 978-605-69643-0-5

BASKI: AYRINTI BASIMEVİ ANKARA - SERTİFİKA NO: 13987

I. BASKI: EKİM 2019

İLETİŞİM ADRESLERİ

CİNAH CD. KIRKPINAR SK. 5/4

06420 ÇANKAYA ANKARA

TEL.: 0312. 439 01 69

www.folkitap.com

bilgi@folkitap.com

siparis@folkitap.com

www.twitter.com/folkitap

AKLIN İŞLEVI

ALFRED NORTH WHITEHEAD

ÇEVİREN
KÛVSER ÇELİK

ALFRED NORTH WHITEHEAD

İngiltere'nin Ramsgate kasabasında dünyaya geldi (1861). Matematik üzerine aldığı lisans eğitimini tamamlayarak yirmi beş yıl görev yapacağı Cambridge, Trinity College'de öğretime başladı (1885). Kraliyet Cemiyeti üyesi seçildi (1903). Kırk dokuz yaşındayken Londra'ya taşındı ve Bilim ve Teknoloji Kraliyet Koleji'ne uygulamalı matematik profesörü olarak atandı (1914). En verimli eserlerini vereceği Harvard Üniversitesinde emekliliğine kadar felsefe profesörü olarak çalıştı (1924-1937). İngiliz Akademisi'ne seçildi (1931) ve 'Liyakat Nişanı' aldı (1941). Cambridge'de öldü (1947).

Başlıca eserleri: *Principia Mathematica* (Cambridge 1910/13), *Religion in the Making* (New York 1926), *Symbolism*, (New York 1927), *The Aims of Education*, *The Function of Reason* (Princeton 1929), *Process and Reality* (New York 1929).

KEVSER ÇELİK

Kütahya, Gediz'de doğdu (1980). Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (2002). Süleyman Demirel Üniversitesi Din Felsefesi Bilim Dalında Whiteheadci Süreç Felsefesi üzerine Yüksek Lisansını tamamladı (2006). Amerika'da Whitehead ve süreç çalışmaları yapılan Claremont School of Theology ve The Center for Process Studies'de "Alfred North Whitehead'in Medeniyet Teorisi" adlı doktora teziyle ilgili araştırmalar yapmak için misafir araştırmacı olarak bulundu ve 2011'de doktorasını tamamladı. Hâlen Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Sistemantik Felsefe ve Mantık Anabilim Dalında doçent doktor olarak görev yapmakta; ayrıca Tabula Rasa dergisinin yayın editörlüğünü yapmaktadır.

Başlıca telif ve çeviri eserleri: *Din Felsefesi Yapma Biçimleri* (2015); *İslam Felsefesi* (2016).

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	11
KEVSER ÇELİK	
OTOBİYOGRAFİK NOTLAR	13
AKLIN İŞLEVI	27
GİRİŞ	29
BİRİNCİ BÖLÜM	30
İKİNCİ BÖLÜM	51
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	67
WHITEHEAD DERSLERİ	83
1	85
TERCÜME, MEDENİYET VE AKLIN İŞLEVI	
2	92
WHITEHEAD'İN SPEKÜLATİF AKIL SAVUNMASI	
DİZİN	115

SUNUŞ

Filozof ya da felsefeci mütevezadır. Çünkü hayatını vakfettiği felsefe, ‘her şeyi bilirimciliği’ yalanlayacak bir uğraştır.¹ Böyle bir bakış açısıyla beni derinden etkileyen filozoflardan biri olarak Whitehead’in bir kitabını Türkçeye kazandırmak, hem heyecan hem de mutluluk verici. Bu çalışmanın, dünyadaki iyilik ve güzellikte payı olacak çalışmalara ve ülkemizdeki felsefe serüvenine güzel ve faydalı katkılar sağlaması temennisiyle, Aklımızı işlevsel hâle getirmek umuduyla, zihinsel serüvenimize ‘yeni mükemmellikler’ sunacağı kanaatindeyim.

Teşekkür bölümüne gelince, öncelikle düşünce dünyamı ve hayata bakışımı etkileyen Whitehead’i ve süreç felsefesini tanımamda, öğrenmemde, öğreniyor olmamda ve bu konuda okumalar ve çalışmalar yapmamda en büyük rolü ve katkısı olan değerli hocam Prof. Dr. Mevlüt Albayrak’a büyük şükranlarımı sunuyorum. Bu çalışma boyunca, ona ayıracağım ama ayıramadığım değerli zamanlar konusunda büyük sabır ve anlayış gösteren, desteğiyle daima motive eden sevgili annem Cemile Çelik’e çok müteşekkirim. Çalışma esnasında yardımlarını ve değerli katkılarını esirgemeyen dostlarım Füsun Kılçık ve Yusuf Bilcen’e de desteklerinden dolayı minnettarım.

Ayrıca FOL Yayınları’na ve emeği olan her bir çalışanına, özellikle de çeviri metni büyük bir titizlikle ve sabırla okuyup katkı sağlayan editör Ebubekir Demir’e çok teşekkür ediyorum.

Hayatınızda, serüveninizin bol olması dileğiyle...

KEVSER ÇELİK

14 Ağustos 2019, Isparta

¹ Whitehead, *Modes of Thought*, The Free Press, New York 1968, s. 171.

OTOBİYOGRAFİK NOTLAR

ALFRED NORTH WHITEHEAD

Kent'in Thanet Adası'ndaki Ramsgate'de 15 Şubat 1861'de doğmuşum. Aile, büyükbaba, baba, amcalar, erkek kardeşlerin hepsi, eğitim, din ve yerel yönetimle ilgili faaliyetlerde bulundular: Sheppey Adası'nın yeoman kütüğüne kayıtlı büyükbabam, muhtemelen, George Fox'un dergisinde 1670'de orada yaşayacağından bahsettiği Quaker George Whitehead'in soyundan gelmektedir. 1815 yılında büyükbabam Thomas Whitehead yirmi bir yaşındayken, Thanet Adası'ndaki Ramsgate'te özel bir okulun başına müdür oldu; bu okul, babam Alfred Whitehead'in buna bağlı olarak 1852 yılında yirmi beş yaşındayken onun yerine müdür olduğu okuldur. Büyükbabam çok daha dikkat çekici olsa da, her ikisi de en başarılı sert öğretmenlerdendi.

1860'ta babam Anglikan Kilisesi'nin din adamlarından biri olarak atandı; 1866 ya da 1867'de, ilk önce Ramsgate'de rahiplik işlerinden dolayı okulundan ayrıldı ve daha sonra 1871'de Ramsgate'den iki ya da üç mil uzakta bulunan kilisesiyle, çoğunlukla kırsal olan büyük bir bölge olan St. Peters Parish'e mahalle papazı olarak atandı. Kuzey Foreland, cemaate ait bir yerdi. Babam 1898'de ölene kadar orada görev yaptı.

O, East Kent papazları arasında, Honorary Canon of Canterbury ve Psikoposluk için Proctor in Convocation [toplantılarda düzeni sağlama görevi] olarak başpapaz makamını işgal eden etkili kişilerden biri oldu. Ancak etkisinin asıl nedeni, adadaki genel nüfusun onun popülaritesine gösterdiği ilgiye dayalıydı. Eğitime olan ilgisini hiç kaybetmedi ve her gün bebekler, kızlar ve erkeklerden oluşan bölge kilise okullarını düzenli olarak ziyaret etti. Küçük bir çocuk olarak, 1875'te okula gitmeden evvel sık sık ona eşlik ediyordum. Yerel çıkarları ve nüfuzu olan bir adamdı; Bu tür yerel kişiliklerin varlığı anlaşılmadan, 19. yüzyılda İngiltere'nin sosyal ve politik tarihi anlaşılabilir. İngiltere kişilik sahibi insanların etkisiyle yönetiliyordu: bu 'akıl' anlamına gelmiyor.

Babam entelektüel biri olmamakla beraber, kişilik sahibi biriydi. Başpiskopos Tait'in cemaate ait yaz ikametgâhı vardı, o ve ailesi, ailemin yakın arkadaşlarıydı. O ve babam öncel-

AKLIN İŞLEVİ

GİRİŞ

Tarih, olayların akışında iki temel eğilimi ortaya çıkarmaktadır. İlk eğilim örneği, fiziksel doğanın yavaş yavaş bozulmasıdır; kaçınılmaz bir şekilde enerjinin kaybı mevcuttur. Etkinliğin kaynakları geçmişe doğru etkisi azalarak kayıp gitmekte ve gerçek maddesi kaybolmaktadır. Diğer eğilim örneği ise baharda doğanın her yıl yenilenmesi ve biyolojik evrimin yukarıya doğru seyridir. Ben bu sayfalarda, tarihin bu birbirine zıt yönleriyle ilişkisi içerisinde, Akıl üzerine düşüneceğim. Akıl, tarihteki yaratıcı [*originative*] unsurun öz disiplini. Bu [yaratıcı] unsur, Akılın faaliyetlerinden ayrı olarak, anarşiktir/düzensizliktir.

BİRİNCİ BÖLÜM

Burada ele alınan konu, Aklın İşlevi [*The Function of Reason*], felsefi tartışmanın en eski konularından biridir. Zihinsel tecrübelerimizin karmaşıklığı arasında, sezgilerimiz, duygularımız, amaçlarımız, önemli noktada kararlarımız arasında Aklın İşlevi ne anlama gelmektedir? Böyle bir soruyu cevaplamak için öncelikle Aklın doğası, yani onun özü üzerinde düşünmemiz gereklidir. Şüphesiz bu, sıradan bir mevzudur. Onunla ilgili tartışmalar, felsefi düşüncenin başlangıcına kadar uzanmaktadır. Ancak bu tür temel konuları tartışmak ve onları modern düşünce yollarımızla aydınlatılan bir düzeye koymak filozofların işidir.

Aklın gerçek işlevinin belirlenmesine bağlı olarak özel tartışmaları hatırlatan çeşitli ifadeler kendilerini şu şekilde ortaya koymaktadır:

- İman ve Akıl
- Akıl ve Otorite
- Akıl ve Sezgi
- Eleştiri ve İngelem
- Akıl, Fail, Amaç
- Bilimsel Metodoloji
- Felsefe ve Bilimler
- Rasyonalizm, Septisizm, Dogmatizm
- Akıl ve Ampirizm
- Pragmatizm

Bu ifadelerin her biri, Aklın faaliyet alanını ve bu alanın sınırını ortaya koymaktadır. Ayrıca bunlara dâhil olan konuların çeşitliliği, bir sade, kısa sözlü ifadenin yardımıyla

konumuzu ayrıntılı bir şekilde inceleyemeyeceğimizi göstermektedir.

Yine de saf bir ifade kullanmaktan kaçınma uyarısına rağmen, Aklın işlevinin ön bir tanımıyla başlayacağım. Bu tanım, tartışma ilerledikçe, örneklerle açıklanacak, gerçek anlamından çarpıtılacak ve genişletilecek bir tanımdır:

Aklın işlevi, yaşam sanatını yükseltmektir.

Bu tanımın yorumlanmasında, ‘en iyi uyum sağlayanın hayatta kalması’ [*the survival of the fittest*] ifadesiyle ileri sürülen evrimci yanılığa itiraz ettiğimi hemen belirtmeliyim. Yanılgı, en iyi uyum sağlayan varlığın, hayatta kalma mücadelesinde daha az uyum sağlayanı ortadan kaldırdığına inanmaktan ibaret değildir. Gerçek açıktır ve gözümüzün önünde durmaktadır. Yanılgı, hayatta kalmak için uyum gücünün [*fitness*], Yaşam Sanatı’nın [*the Art of Life*] en iyi örneği ile özdeş olduğu inancıdır.

Aslında yaşamın kendisi, hayatta kalma değerinde nispeten yetersizdir. ‘Süreklilik sanatı’, ölmüş olmaktır. Sadece inorganik şeyler, çok uzun süre varlığını sürdürebilir. Bir kaya, sekiz yüz milyon yıl yaşayabilir; bir ağaç için sınır yaklaşık bin yıl iken, bir insan ya da bir fil için yaklaşık elli veya yüz yıldır, bir köpek için yaklaşık on iki yıldır, bir böcek için yaklaşık bir yıldır. Evrim öğretisiyle ortaya çıkan problem, böyle yetersiz [bir] hayatta kalma gücüyle karmaşık organizmaların nasıl evrim geçirdiğini açıklamaktır. Organizmalar kesinlikle bu oyunda etraflarındaki kayalardan daha iyi oldukları için görünmediler. ‘Türlerin kökeni’ni, bu tür organizmalar arasında var olma mücadelesi öğretisiyle açıklamak mümkün olabilir. Fakat bu mücadele, karmaşık organizmanın böyle genel bir türü ortaya çıkmış olsa da, zayıf bir hayatta kalma gücü [*survival power*] ile kesinlikle aydınlığa kavuşamaz. Bu problem, varlıkların uyum gücü ile ilgili kavramlarını ayrıntılı inceleyen salt soyut düşünce-

WHITEHEAD DERSLERİ

I TERCÜME, MEDENİYET VE AKLIN İŞLEVI

KEVSER ÇELİK

Ülkemizde kitaba ve okumaya ilgisizliğin giderek arttığı, hayatımızın ve kurumlarımızın hemen hemen her yerinde hissedilmektedir. Bunun yansımaları, akademik hayatın her yanında çok rahatlıkla görülebilir. Artık akademik çalışmalar, çoğunlukla, bilgiye ulaşma/öğrenme arzusu ve sonrasında da bu bilginin bizlere sağlayacağı katkıyı düşünerek yapma amacından uzaklaşmıştır. Zira bu tür çalışmalar daha çok belli bir akademik unvanı kazanmak veya ‘akademik teşvik’ denilen maddi karşılığı kazanmak kaygısıyla yapılır hâle gelmiştir. Bu amaçla yapılmış akademik çalışmalar yığınını adeta ‘çöp’ muamelesi görenek ilgisizlikle karşı karşıya kalmıştır. Bu ilgisizlik ve değersizlik, aynı şekilde bu amaçtan bağımsız olarak yaratılmış akademik çalışmalar için de geçerlidir. Bunların arasında başta tercüme eserler gelmektedir. Tercüme faaliyetlerinin, dolayısıyla tercüme eserlerin karşılaştığı ilgisizlik ve değersizlik, akademi dünyamızda hem akademik unvan hem de akademik teşvik alırken bir karşılığı olmamasından kaynaklanmakla birlikte, ‘sadece iyi bir dil bilen başkasının fikirlerini aktarması’ olarak kabul edilmesinden de ileri gelmektedir. Burada bizi ilgilendiren, asıl neden olarak gördüğümüz sonuncusudur.

Tercüme faaliyetleri ve bu faaliyetin ürünü olan eserler, ‘salt bir fikir aktarımı’ olarak kabul edilirse, hak ettikleri değer verilmemiş olmakla beraber büyük bir hataya düşülmüş olur. Bu hatayı aslında, kitapla ilgili yanlış anlayışımızın var ettiğini de söyleyebiliriz. Çoğu insanımız için kitaplar cansız, eğlencesiz veya sıkıcı şeylerdir, hatta hayati önem arz etme-

DİZİN

I. Dünya Savaşı 21, 23, 110
10. yüzyıl 56, 57
13. yüzyıl 56, 57
14. ve 15. yüzyıllar 57
17. yüzyıl 57, 66
19. yüzyıl 19, 20, 58

A

ahlak 80; ~ kuralları 80
akademik çalışmalar 85
Akıl 15, 29, 30, 34, 35, 36, 40, 41,
43, 44, 46, 47, 49, 50, 51, 52, 53,
54, 56, 64, 67, 68, 79, 80, 90, 92,
93, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 102,
103, 104, 105; ~ın aşağıdan evrimi
39; ~ın doğası 30; ~ın faaliyet alanı
30; ~ın faaliyetleri 29; ~ın gerçek
işlevi 30; ~ın İşlevi [The Function
of Reason] 31, 34, 51, 82, 90, 91,
92, 94, 104; İyon'un ~ı 95; lon'un
~ı 102; ; Platon'un ~ı 35, 95, 98
aktif ilgi 40
Akyıldız 70
Alexander, [Samuel] 112
amaç 39
Amerika Birleşik Devletleri 37
ampirizm 30, 40
anarşi 50, 102
anarşik: ~ arzu 50, 102; ~ aşama 102
anlak 112
anti-ampirik dogmatizm 38
aristokratlar 20
Aristoteles 26, 79, 105
Aristotelesçiler 57
aritmetik 59
Arnold, Thomas 18
arzu (iştah) 42, 43, 50, 82, 102, 103;
salt anarşik ~ 50, 102, 103;

Asya önsözleri 53
Avrupa 54, 55, 56, 58, 59, 74, 78, 96
Ay 96

B

Bacon, Francis 35, 45
Başkeşiş Mendel 98
Başpiskopos Tait 15, 16
Batesons, William 21
Becket 16
Beden ve Zihin 47
bedensel hareketler 38
Bergson 47, 103
Berkeley 65, 92
bilgi 24, 26, 57, 58, 66, 71, 97, 106,
111
bilim 20, 24, 25, 32, 35, 36, 39, 46,
54, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63,
64, 65, 66, 70, 72, 73, 74, 78, 79,
80, 90, 91, 96, 101; ~ın en büyük
genellemeleri 32; ~ insanları 20,
25, 36, 39, 55, 64, 65
bilimsel kuruluşlar 77
bilinç 49, 74
bilmesinlercilik (obskürantizm) 54,
58
bitkisel yaşam çeşitleri 32
biyografi 62
Bowman, A. A. 105
bozulmaya doğru fiziksel eğilim 48
böcekler 32

C

Cambridge 21, 22, 23, 24, 25, 26; ~
Üniversitesi 18, 19, 20, 59, 62
canlı varlıklar 32; ~ın türlerinin ala-
nı 32
Chaucer 21

- Cicero 21
Comte 66
- D
Darwin, Charles 72
Desargues 73
Descartes 47, 48, 73, 81, 92, 100
determinizm 79
Dickinson, Lowes 19
din 15, 19, 54, 55
disiplin ihtiyacı 77
diyalektik 101, 102; ~ süreç 101
dogmatizm 30
doğa 29,35,41, 47, 50, 53, 55, 57, 59,60, 62, 65, 66, 71, 72, 77, 78, 102, 113, 114; ~bilim tarihi 36; ~nın düzeni 65
doğruluk koşulları 61
Doğu Afrika 21
Dünya 21, 23, 82, 91, 110
düşünce 52, 67, 77, 89; ~ özgürlüğü 52, 67
- E
edebiyat 19, 20, 25, 79
eğitim 15, 18, 20
Einstein 61
ekonomik insan 73
élan vital [hayat hamlesi] 47
elektronlar 44
en iyi uyum sağlayanın hayatta kalması [the survival of the fittest] 31
enerji 29, 44, 46, 72; ~nin korunumu 36, 37
entelektüel tecrübenin daha yüksek formları 49
Epikür 96
erek 37
etkin ve nihai nedensellik 46
evren 34, 45, 46, 48
evrensel çekim yasası 60
evrim 31, 32, 33, 38, 41, 46, 53, 91, 101; ~ öğretisi 32
evrimsel formüller 82
- F
felsefe 11, 19, 23, 26, 30, 55, 56, 59, 65, 66, 79, 81, 103; skolastik ~ 56
feraset eksikliği [lack of penetration] 57
fikir 38, 56, 59, 70, 71, 72, 73, 77, 81, 88, 96, 104; ~ tembelliği 88
filozoflar 30, 36, 64, 65, 81, 104, 105
fizik 46, 73, 111, 112;
fiziksel: ~ doğanın yavaş yavaş bozulması 29; ~ (karşılıklı) bağlantılar 45; ~ tecrübe 49
fiziologlar 35, 38, 39, 45
fizyoloji 34, 35, 66
fizyolojik faaliyetler 38
formel nedenler 100
formlar 38, 49, 75, 106, 107, 109
formül 64; salt matematiksel ~ 63
Fox, George 15
Fransa 17, 21, 22, 110
- G
Galileo 57, 72
geçicilik: 41, 42; ~ Yolu 41, 42
geleneksel fizyolojik öğretisi 45
geometri 22, 59, 72
gerçeklik [actuality] 48
gözlemlenen 61, 64
Grassmann, Herman 21, 22
Greenwich 97; ~ Gözlemevi 58
Grek 53, 56, 68, 74, 78, 79; ~ edebiyatı 56; ~ mantığı 68; ~ sanatı, matematiği, bilimi 56
Grekler 35, 53, 56, 68, 69, 70, 72, 74, 97
Güney Amerika kıtası 37
- H
hafıza 42, 74
hakikat 59, 75
Halévy, Élie 22
Hardie, Keir 26
Harvard 26, 56
hayat 40, 43, 44, 47, 51, 52, 108; ~ın Ritmi 43; ~ta kalma gücü [survival power] 31
hayvan 33, 39, 67, 72; ~ bedeni (animal body) 34, 36, 38, 44, 82
Head, Henry 19
Hegel 19
Hegelciler 66, 102; yeni-- 66

- Herodot 18
Hobbes 65
Homeros 95
Hristiyan 39, 55, 58, 105; ~ bakışı açısı 35
Hume 92, 93, 94, 103
Hutcheson 103
hücre topluluğu 32
- I
- ırk 41, 67
- İ
- idealizm 113
ilgisiz [tarafsız] merakla bir dünya anlayışı 96
iman 30, 34
imgelem 30, 34, 82
inanç 93
İncil 16, 18
İngiliz: ~ ampirizmi 79; ~ yeni-Kantçılar 66
İngiltere 15, 16, 17, 20, 21, 22, 25, 58, 110; 19. yüzyıl ~'si 20
insan 20, 25, 36, 39, 53, 55, 57, 61, 64, 65, 67, 68, 76 ~ın iç hayatı 53; 13. yüzyıl ~ı 56; 10. yüzyıl ~ı 56; 9. yüzyıl ve 10. yüzyıl ~ı 56; ~ların inançları ve amaçları arasında ortaya çıkan anlaşmazlık 80
insani tecrübe 43
insanlık 36, 52, 75, 77, 81, 88, 89, 100
insanoğlu 33, 60, 67, 88, 91, 99
İsa 72
İskender 79
İşçi Partisi 25
iyi: ~ hayat 40, 43; mutlak veya ideal ~ 100
İyilik Formu 100
- J
- Jackson, Henry 20
- K
- kaçamak yol (dodge) 40
kâhinler 67, 68
kahraman 107
Kant 19, 65, 66, 93, 94
Kardinal Nicolaus Cusanus 58
karşı-faaliyet [counter-agency] 45
Kepler 73
keşif mantığı 68
kiliseler 77
kimyasal reaksiyonlar 36
Kipling, Joseph Rudyard 114
kozmoji 46, 65, 74, 79, 80, 81, 82
körlük 41, 42; ~ Yolu 41, 42
Kötülük Formu 100
Kraliyet Topluluğu 23, 97
Ksenophon 18
- L
- Laplace 113
Latince 17, 18
Leibniz 22
Léon, Xavier 22
Liberal Parti 25
Livy 18
Llewellen Davies kardeşler 19
- M
- madde parçacıkları 60
maddi: ~ evren 44; ~ tözler 47
Maitland 20
Malthus 32, 72; ~çu şema 72
mantık 20, 22, 11; ~ın soyut metodolojisi 71
matematik 18, 22, 23, 24, 59, 72, 73
matematikçiler 36
matematiksel: ~ fizik 73; ~ fiziğin gelişim öyküsü 72; ~ formüller 64; ~ Mantık 22
medeniyet 53, 56, 71, 73, 87, 88, 89, 90; ~ bilinci 90; ~ tarihi 53, 71; Hint ve Çin ~leri 53; Asya ~i 72; Büyük Asya ~leri 53
mekânsal-zamansal olayların spekülâtif tanımı 63
merakın ürünü olan fikirler sermayesi 72
mesleki dernekler 77
metafizik 48, 58, 59, 61, 62, 65, 66, 78, 91, 104; ~in bilim içine girmesi 59
metafizikçiler 58
metafiziksel dogmatizm 58

metodik olan Akıl 67
 metodoloji 35, 36, 40, 46, 55, 64,
 70, 79, 99
 Mısır 72
 Mill 21, 78, 79; ~'in determinizmi 78
 modern: hayat 24; ~ medeniyet dö-
 nemi 73; ~ medeniyet tarihi 71; ~
 müziğin yükselişi 53; ~ bilimin ku-
 rucuları 57; ~ bilimler 57
 moleküller 44
 Montefiore, Sir Moses 16
 muhafazakârlar 25
 mutlak inanç 51, 98
 mutlu son 108
 mutluluk 41

N

naturalizm 104, 113, 114
 nedensellik 34, 35, 37, 39, 45, 46,
 48, 61, 82, 105, 111
 Newton 59, 60, 61, 72, 73; ~ fiziği-
 nin ezeli düşmanı 60
 Newtoncu: ~ fiziğin zaferi 58; ~ ma-
 teryalizm 59
 nihai nedenler 39, 48, 99; formel ne-
 denler ve ~ 105, 110
 Norman mimarisi 16
 nüksetme 42, 44, 47

O

obskürantistler 74
 Ockhamlı William 105
 Odysseus 35, 36, 47, 51, 95, 96, 98;
 ~'un Aklı 35, 98
 organik türler 33
 Ortaçağ 16, 17, 49, 55, 56, 57, 58,
 69, 105; ~ düşünürleri 69; ~ felsefe-
 si 55, 58, 105; ~ tümelleri 49
 otorite 30, 34, 52
 Oxford 24, 105

Ö

önerme 36, 70

P

pagan 55
 peygamberler 67, 68, 102
 Platon 20, 35, 36, 51, 78, 79, 95, 96,
 98, 99, 105, 106, 108, 109

Platonik: ~ formlar 49; ~ idealar 49
 politik ekonomi 73
 politika 19, 37
 pozitivizm 66
 pragmatik öğretisi 46
 pragmatizm 46, 103
 pratik hayat 81
 Princeton Üniversitesi 37
 protonlar 44
 psikoloji 66
 Pugin ailesi 16

R

rahipler 36
 rasyonalizm 60; nihai ~ 66
 realizm 113
 Ritim Yolu 41, 42
 Roma İmparatorluğu 54
 Roma taş işçiliği 16
 Romalılar 16, 17
 Rousseau 103
 Rönesans: 26; ~ insanı 56; erken ~
 insanı 57
 Russell, Bertrand 22, 23, 106

S

Saksonlar 16, 17
 Sallust 18
 sanat 20, 53
 Sandwich 16
 sayı fikri 71
 seçim 41
 septisizm 30
 Septuaginta 18
 sezgi 30
 Shaftesbury 103
 Sicilya 78
 Sidgwick 20
 sistemler 55
 Skolastikler 55
 Sokrates 92, 95
 sonsuzluk 110
 Sorley 19
 soyut: ~ morfoloji 72; ~ müzik teorisi 73;
 ~ para teorisi 73; ~ spekülasyon 74
 spektral çizgilerin kayması 70
 spekülasyon 68, 72, 74
 spekülatif: ~ Akıl 36, 52, 53, 54, 55,
 56, 57, 59, 61, 64, 66, 67, 68, 70,

71, 73, 77, 79, 98, 99; ~ Aklın sanatı 73; ~ düşünce 76; ~ kavrayış 52
 Spinoza 99, 109
 Stephen, Jim 19
 Stoacılar 67
 Süleyman'ın rüyası 52; ~ndaki vaadi 71
 süpernaturalizm 104, 113, 114
 süreçler 93, 109
 sürekli yürüyüş 87, 90; ~ olarak medeniyet 88
 süreklilik sanatı 31

Ş
 şema 60, 68, 70, 73; ~nın önemi 70; morfolojinin soyut ~ları 72; kozmolojik ~ 60, 74, 80; bilimsel ~ 70
 şeylerin [things] metafiziksel doğası 46

T
 Tacitus 18
 tanıklık (testimony) 35
 tanımlama 107
 Tanrı 48, 65, 71, 99, 112
 tanrılar ve tilkiler 95
 Tanzimat mütefekkirleri 88
 tarih 29, 74
 tarihsel süreç 101
 Taylor, Henry Osborn 56
 tecrübe 34, 42, 43, 48, 49, 50, 75, 76, 79, 80, 82, 102, 103; ~nin belirsiz boşlukları 74; salt tekrarlayan ~ 50, 102, 103
 teknik 58, 74, 77, 81, 97, 98, 104
 teknoloji 53, 57
 tekrar 43
 Tennyson 20
 teorik Akıl 95, 96
 tercüme 85, 86, 87, 88, 89, 90
 Thanet Adası 15
 Thompson, d'Arcy 19
 Thucydides 18
 tikeller 105, 106
 Trinity College 18
 tutkular 92, 93
 tündengelim mantığının yapıcı gücü 71
 tümeller 48, 105, 106; ~in konumu 106
 türler 32, 41, 52, 53, 74; ~in birbiriyle genetik ilişkisi 32; ~in kökeni 31

U
 uyum gücü 31

Ü
 üniversiteler 77

V
 var olma mücadelesi 82; ~ öğretisi 32
 varoluş 105, 112
 Verrall 20

W
 Wade, Evelyn Willoughby 20
 Waterloo Savaşı 110, 111
 Wedd, Nat 19
 Wellington 110, 111
 Whitehead 11, 15, 26, 34, 36, 56, 65, 66, 88, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 98, 99, 101, 102, 104, 109
 Whitehead, Alfred 15
 Whitehead, Thomas 15

Y
 yaratıcılık 89
 yaşam sanatı [the Art of Life] 31, 33, 94, 95
 yaşamak 33
 yaşam: ~ın en küçük mikroskobik formları 32; ~sıkıcılığı [lifestyle] 41
 yıldız: ~ haritaları 97; ~lı gökyüzü 65
 yok olma 32
 yorgunluk [fatigue] 43
 yöntem(ler) 19, 36, 38, 43, 51, 52, 53, 54, 67, 68, 99, 113; Grek ~i 53; tümevarımsal bilim ~i 78; düzenli ~ 68
 yukarıya doğru eğilim 33, 48, 77
 Yunanca 17, 18, 95

Z
 zaman 110
 zihin 47, 49
 zihinsel tözler 47
 zihniyet 49, 50, 90, 102